

Daniel Bellingradt, *Vervlechting van de papiermarkt. De Amsterdamse papierhandel in de achttiende eeuw* (Hilversum: Verloren, 2021, 210 pp., ISBN 9789087049140).

Zonder papier kwamen er voor de negentiende eeuw nagenoeg geen boeken van de persen. Ook al is deze stellingname welhaast algemeen aanvaard in de historiografie, toch lijken onderzoekers de aanwezigheid van papier in de vroegmoderne Europese samenleving vaak als gegeven te beschouwen. Zo is in het culturele materialiteitsonderzoek, dat de focus legt op objecten in hun materiële context, papier immers vrijwel niet aan de orde. Terwijl er in de papiergeschiedenis voldoende oog is voor historische productietechnieken en watermerken, blijft een verbredende focus op papier als een divers te verhandelen economisch product over het algemeen afwezig. De belangstelling voor papierproductie en -gebruik in de vroegmoderne tijd gaat in de boek- en mediageschiedenis bovendien doorgaans uit naar de bloeiende boekdrukindustrie. Ondanks deze lacunes kregen eerdere pogingen van onderzoekers zoals Gerhard Piccard, Robert Darnton en Mark Bland om (de handel in) vroegmodern papier op de onderzoeksagenda te zetten tot nog toe weinig navolging.¹

Met *Vervlechting van de papiermarkt: De Amsterdamse papierhandel in de achttiende eeuw*, een Nederlandse vertaling van het in 2019 verschenen *Vernetzte Papiermärkte: Einblicke in den Amsterdamer Handel mit Papier im 18. Jahrhundert*, problematiseert Daniel Bellingradt, expert in de vroegmoderne boek-, media- en communicatiegeschiedenis, de vanzelfsprekend geachte beschikbaarheid van papier in onderzoek en neemt hij de alomtegenwoordigheid ervan grondig onder de loep. Zo neemt hij naast papier als grondstof voor gedrukte boeken in beschouwing op welke manieren het materiaal gebruikt werd als schrijf-, teken- en kladpapier, maar ook als handelswaar (zoals verpakkingen voor specerijen) en luxeproduct (zoals behangpapier). Bellingradt gaat onder meer in op hoe de kwaliteit van papier invloed had op het gebruik ervan en beschrijft hoe ‘gebruikt’ papier zoals maculatuur (reeds bedrukt of beschreven papier) dienstdeed als materiaal om nieuwe papierproducten als verpakkingsmateriaal mee te vervaardigen.

Door perspectieven uit de economische wetenschappen, het communicatie- en mediaonderzoek en de papiergeschiedenis te combineren in een boekhistorische context, brengt Bellingradts boek een vernieuwende interdisciplinaire kijk op papier als een door mensen gemaakt artefact en veelgebruikt economisch product. De auteur concentreert zich echter niet zozeer vanuit analytisch oogpunt op de papierhandel in achttiende-eeuws Amsterdam. Hij maakt gebruik van deze context om een

methodologisch kader te scheppen voor onderzoek vanuit twee centrale onderzoeksperspectieven: de materialiteit en de socialiteit. Onderzoek naar papiermarkten vereist, zoals Bellingradt overtuigend beargumenteert, een centrale focus op zowel het materiaal als de actoren in de papierhandel. De auteur vestigt daarom zijn aandacht op de veelzijdigheid in de handel en consumptie van papier, door de handelsactiviteiten en -netwerken van de betrokken actoren, de papierproducenten en (boek)handelaars, centraal te stellen. Hij wijst daarbij ook op de cyclische bewegingen van de papierhandel, van het gebruik van grondstoffen (vodden) voor de productie van diverse papierwaren tot de aan- en verkoop ervan op de handelsmarkten en de verwerking van gebruikt papier als grondstof voor nieuw papier.

In zijn monografie richt Bellingradt zijn blik op achttiende-eeuws Amsterdam in de Republiek. Vanwege de nabijheid van cruciale handelswegen op water en land gold de stad al van oudsher als een vooraanstaand economisch knooppunt voor de in- en uitvoer van goederen in Noordwest-Europa. Ook papier was er een veelvuldig verhandeld waar. Hoewel Amsterdam zelf niet beschikte over papiermolens, kon de stad rekenen op de import van materiaal uit nabijgelegen centra, zoals Ootmarsum, de Veluwe en de Zaanstreek. Amsterdam fungeerde daarnaast als transitcentrum voor zowel de import- en exporthandel in grondstoffen en ‘snipperpapier’ (restjes gebruikt papier) als afgewerkte papierproducten uit en naar andere Europese havens. Bellingradt focust zich niet alleen vanwege de veelheid aan bronnenmateriaal op de achttiende eeuw, maar ook omdat er in deze periode een sterke toename van het papiergebruik in verschillende segmenten van de samenleving is waar te nemen. In archiefdocumenten, zoals handelsovereenkomsten en de boekhouding van boekhandelaars, verschaffen handelstransacties informatie over de economische waarde van papier en de bewegingen op de papiermarkt. Met behulp van advertenties van diverse papierproducten en hun prijzen wordt het stijgend papierverbruik zichtbaar, en veilingaankondigingen laten de stijgende verkoop van voorraden papier zien.

In acht hoofdstukken werpt Bellingradt zijn licht op het nut van zijn aanpak. Na het eerste inleidende hoofdstuk, waarin hij de historiografie uitvoerig behandelt, gaat hij in hoofdstuk 2 nader in op de diversiteit aan papier op het vlak van kwaliteit, formaat, (de regionale variatie in)

1 Zie onder meer: Gerhard Piccard, *Frankfurt: Frühe Stadt des Papierhandels. Privatdruck anlässlich des 30jährigen Bestehens der Japanpapier-Import-Ges. Drissler & Co* (Frankfurt am Main 1954); Franz Irsigler, ‘La carta. Il commercio,’ in: Simonetta Cavaciocchi (ed.), *Produzione e commercio della carta e del libro, secc. XIII-XVIII* (Grassano 1992) 143-210; Robert Darnton, ‘“What is the History

of Books?” Revisited’, *Modern Intellectual History* 4:3 (2007), 495-508; Mark Bland (ed.), *A Guide to Early Printed Books and Manuscripts* (London 2010); Sandra Zawrel, ‘Papierhandel im Europa der Frühen Neuzeit. Ein Forschungsbericht’, *Jahrbuch für Kommunikationsgeschichte* 19 (2017) 98-120.

handelseenheid en materiaalsoort. In het derde hoofdstuk situeert de auteur papierproductie en -gebruik tegen een bredere historische achtergrond. Hij bespreekt hierbij hoe de toenemende vraag naar papier niet alleen voortkwam uit de groeiende boekindustrie, maar even goed het gevolg was van de ‘verschriftelijking’ (het almaar meer op schrift stellen van informatie) en door het allerhande gebruik van papier in de samenleving, bijvoorbeeld als kunstenaarsmateriaal of verpakking. Hoofdstuk 4 is gewijd aan het aandeel van papier in het assortiment van boekhandels, waar kopers terecht konden voor een gevarieerd aanbod aan papierproducten. Opvallend is dat onbedrukt papier, zoals schrijf- en verpakkingspapier, een belangrijke bron van inkomsten bleek voor boekhandelaren.

Het vijfde hoofdstuk neemt de verschillende soorten papier als aanknopingspunt om te ijveren voor een materiële en sociale beschouwing van de papierhandel. Een dergelijke invalshoek legt immers bloot hoe de papierpraktijken en -activiteiten van papierhandelaars tot stand kwamen en wat dit zegt over de vraag naar, het aanbod van en het gebruik van papier. Hoofdstuk 6 gaat dieper in op hoe we Amsterdam moeten begrijpen als doorvoerlocatie voor papierstromen. Papier als grondstof, afgewerkte bedrukte producten, te recycleren materiaal en voddens die nodig waren bij de productie van nieuw papier maakten allemaal deel uit van het Amsterdamse goederenverkeer. In hoofdstuk 7 maakt Bellingradt inzichtelijk hoe vervlochten de verschillende stappen in het proces van en interactie tussen de productie, handel en consumptie van papier waren aan de hand van een casus over de veelzijdige bezigheden van Zacharius Segelke. Deze achttiende-eeuwse papierhandelaar was zowel betrokken bij drukwerk en snippers voor recyclage als bij de aan- en verkoop van nieuw papier, dat dienstdeed als te bedrukken verpakkings- en schrijfmateriaal.

Het laatste hoofdstuk benadrukt bondig het opzet van het boek. Bellingradt voert een pleidooi om een centrale focus op papier, het zogenaamde papierperspectief, te hanteren in toekomstig onderzoek en nodigt daarom onderzoekers uit om deze benadering verder uit te tekenen. *Vervlechting van de papiermarkt* is dan ook voornamelijk te lezen als een theoretische en methodologische bijdrage. Het was geenszins Bellingradts bedoeling om alle aspecten van de achttiende-eeuwse Amsterdamse papierhandel diepgaand analytisch uit te werken. Afgezien van het zevende hoofdstuk, waarin hij de theorie omzet in de praktijk, blijven sommige inzichten hierdoor op de oppervlakte en voelen zijn uiteenzettingen soms wat abstract. Bovendien bevatten zijn verklarende voetnoten veel interessante details en anekdotes, waar de lezer snel overheen leest en die in sommige gevallen gerust in de hoofdtekst hadden mogen staan.

Een volledig en grondig overzicht bieden van elk aspect van de papierhandel is echter met zijn voornemen niet haalbaar. Bellingradt geeft zelf dan ook duidelijk aan welke facetten van de papierhandel hij niet of maar oppervlakkig aanstipt, zoals het financiële kader, de voddenshandel en

de regulering op de papierhandel. Enkele andere vragen blijven evenmin beantwoord: hoe verhiel de papierhandel zich tot de papierproductie, de start van de keten aan handelingen in de papiermarkt? Welke rol speelden de papierproducenten in de cyclische werking van de handel? Op welke manieren kunnen we de ontwikkelingen die hun vraag en aanbod bepaalden benaderen? Is het gebruikte onderzoeksperspectief evenredig toepasbaar op papiermarkten in vroegere eeuwen of met een andere geografische focus?

Deze bedenkingen doen echter allerminst afbreuk aan de grootste verdienste van dit werk: de vele interdisciplinaire methodologische aangrijpingspunten die de auteur aanreikt voor toekomstig onderzoek, zoals naar het belang van de vodenhandel voor de papierproductie of de fluctuerende handelsstromen van papier in de vroegmoderne samenleving en het specifieke commerciële belang daarvan voor de boekproductie- en handel. Dit onderzoeksterrein is met andere woorden allesbehalve ontgonnen. Het lijkt geen twijfel dat Bellingradt met *Vervlechting van de papiermarkt* een welgekomen bijdrage levert die het nodige duwtje in de rug geeft om verdere inzichten te verwerven in de vroegmoderne papier- en boekhandelsmarkten.

Zanna Van Loon, Museum Plantin-Moretus